

ΖΑΧΑΡΙΑ Ν. ΤΣΙΡΙΠΙΑΝΔΗ
Ἐκτάκτου Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας
τῶν Μέσων καὶ Νεωτέρων Χρόνων

Ἡ «ΣΟΣΙΕΤΑ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ»
ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΨΒΟΥΡΓΩΝ
(1720)

Είναι πλουσιότατη ή βιβλιογραφία για τις έλληνικές κοινότητες ή «κομπανίες» στην Αύστροουγγαρία¹. Έχουν γραφτή μάλιστα και ειδικές μονογραφίες για τόν έλληνισμό τής Ούγγαρίας², τής Τρανσυλβανίας³, τής Βιέννης⁴, τής Τεργέστης⁵ και μικρότερων πόλεων τής μεγά-

1. 'Από τις παλαιότερες έργασίες αξιόλογες παραμένουν ή έκτενης μελέτη (μέ βάση τὰ άρχαιακά δεδομένα) του Σπ. Λάμπρου, Σελίδες έκ τής Ιστορίας του έν Ούγγαρία και Αύστρια Μακεδονικού 'Ελλητισμού, «Νέος 'Ελληνομήμων» 8 (1911), σ. 257-300, ή σύντομη και περιεκτική του Γ. Κ. Βογιατζίδη, Αί έλληνικά κοινότητες τής Αύστροουγγαρίας, στο 'Ημερολόγιον τής Μεγάλης 'Ελλάδος 1926, σ. 71-78, καθώς και ή διαρθρωμένη με πολλά νέα στοιχεία και βιβλιογραφία του Nicolaus B. Tomadakis, Les communautés helléniques en Autriche, άναδημοσίευση στον τόμ. Miscellanea Byzantina - Neohellenica, Modena 1972, σ. 179-188, 244.

2. Στόν τομέα αυτόν έχουν έργασθ ή λαμπρά άποτελέσματα ο E. Horváth, παλαιότερα, και στα χρόνια μας ο Ödön Füves. Περιορίζομαι να ύπενθυμισω τήν άυτοτελή, συνθετική, μελέτη του τελευταίου, με τίτλο: Οι 'Ελληνες τής Ούγγαρίας, Θεσσαλονίκη 1965 (έκδ. IMXA, άριθμ. 75), όπου και ή παλαιότερη ούγγρική και άλλη βιβλιογραφία. Και μετά τό 1965 ο ίδιος συγγρ. συνεχίζει καρποφόρα τις έρευνητικές του έργασίες. 'Ανάμεσα στις άλλες βλ. και τις ακόλουθες: Stand und Aufgaben der Forschungen zur Geschichte der Griechen in Ungarn, στον τόμ. 'Ο 'Ελλητισμός εις τό 'Εξωτερικόν, Berlin 1968, σ. 313-338. — 'Επιτύμβιοι έπιγραφαί 'Ελλήνων εις τήν Ούγγαρίαν, «'Ελληνικά» 19 (1966), σ. 296-347. — Eine unbekannte griechische Grabinschrift in Vác, αυτόθι, 24 (1971), σ. 151-153. — Bibliothek von Ignatios Kallonas in Gyöngyös aus dem Jahre 1834, αυτόθι, σ. 378-383. — Comenius et les Grecs de Hongrie, αυτόθι, 26 (1973), σ. 296-300. — The Philiki Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest, «Balkan Studies» 12 (1971), σ. 117-122. — 'Ελληνικόν διδασκαλείον μεταξύ 1812-1820 εις Πέστην, «Μακεδονικά» 13 (1973), σ. 433-435. Βλ. επίσης Arpad Somogyi, Kunstdenkmäler der griechischen Diasporen in Ungarn, Thessaloniki 1970 (έκδ. IMXA, άριθμ. 121).

3. Βλ. τήν πρόσφατη μελέτη τής Cornelia Papacostea - Danielopolu, L'organisation de la compagnie grecque de Brasov (1777-1850), «Balkan Studies» 14 (1973), σ. 313-323, όπου και ή βιβλιογραφία.

4. Βλ. Σπυρίδωνος Δ. Λουκάτου, 'Ο πολιτικός βίος τών 'Ελλήνων τής Βιέννης κατά τήν τουρκοκρατίαν και τὰ άυτοκρατορικά πρός αυτούς προνόμια, ΔΙΕΕ 15 (1961), σ. 287-350, με τήν παλαιότερη βιβλιογραφία. 'Αρκετές είναι οι έργασίες του Π. 'Ενεπεκίδη για τους 'Ελληνες τής Βιέννης. 'Η άναφορά και ή αξιολόγησή τους έδώ θά έδινε μάλλον άσκοπο βάρος στο άρθρο μας.

5. Giuseppe Stefani, I Greci a Trieste nel settecento, Trieste 1960, με άρκετές λεπτομέρειες για τή ζωή τών 'Ελλήνων στην Τεργέστη και στις βόρειες δαλματικές άκτές. Βλ. άκόμη Lucia Marcheselli, La cultura umanistica nei periodici greci di Trieste. I. «Klio», Università di Trieste 1968, σσ. 97. (Quaderni dell'Istituto di Studi Bizantini e Neellenici editi a cura di Marcello Gigante, 1).

λης αυτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων. Στις μελέτες αὐτές ἐρμηνεύονται τὰ αἷτια τῆς μετακινήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπογραμμίζονται πάντα οἱ εὐνοϊκῆς ἐμπορικῆς προϋποθέσεις πού δημιουργοῦνται στὸν μεσευρωπαϊκὸ χῶρο ἀπὸ τῆ συνθήκη εἰρήνης κυρίως τοῦ Πασσάροβιτς (1718) καὶ ἔπειτα¹.

Ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων τότε ὑπῆρξε πραγματικὰ θαυμαστή. Ἀποδείξεις γι' αὐτὴν παραμένουν ὡς σήμερα οἱ ὄμορφες ὀρθόδοξες ἐκκλησίες, τὰ σχολεῖα, οἱ ξενῶνες, τὰ νοσοκομεῖα, τὰ μαγαζιά, οἱ ὄνομασιες τῶν δρόμων ἢ τῶν τόπων καὶ γενικὰ ὅ,τι ὁ χρόνος ἀκόμη δὲν ἔσβησε. Περισσότερες λεπτομέρειες προσφέρουν τὰ ἔγγραφα τῶν ἰδίων τῶν ἐμπόρων (λογιστικὰ βιβλία, ἀπογραφές, ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς κ. ἄ.) πού σώζονται στὰ διάφορα εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα. Στὰ ἔγγραφα αὐτὰ στηρίχτηκαν οἱ μελέτες πού μνημονεύσαμε. Ἀσφαλῶς τὸ ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ δὲν ἔχει ἐξαντληθῆ γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀποκλείονται ἐκπλήξεις ἀπὸ τῆ δημοσίευση νέων μαρτυριῶν γιὰ τῆ ζωὴ καὶ τῆ δράση τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐγκατεστημένων στὴν Ἀψβούργεια μοναρχία, ἰδίως κατὰ τὸν 18ο αἰ.

Ἀπὸ τῆ μελέτη ὥστόσο τῶν ἐγγράφων πού ὡς τώρα δημοσιεύθηκαν (ὅσα τουλάχιστο μπόρεσα νὰ βρῶ) ὀδηγήθηκα στὴν ἀκλόουθη διαπίστωση: συνήθως τὰ στοιχεῖα, πού διαθέτουμε, ἀναφέρονται μεμονωμένα στις διάφορες καὶ πολυάριθμες ἑλληνικῆς παροικίες ποιεῖς ἦταν δηλ. οἱ συνθήκες ἐπιβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως σὲ μιὰ ὀρισμένη κοινότητα, ποιοὶ οἱ πρωταγωνιστῆς κ.λ. Ἐγγραφα ὅμως διαπραγματευόμενα στὸ σύνολό τους τίς ἐπιδιώξεις τῶν ξενιτεμένων Ἑλλήνων ἐμπόρων μοῦ εἶναι ἄγνωστα². Ἡ ἔλλειψη αὐτῆ ἴσως δὲν εἶναι ἀνεξήγητη. Κάθε κοινότητα, μὲ βάση βέβαια τὰ κοινὰ αυτοκρατορικὰ προνόμια, ὀργανώνεται μὲ δικό της τρόπο, μὲ δικούς της φορεῖς, μὲ δικές της συνθήκες, ἔτσι πού νὰ δημιουργῆ ξεχωριστὴ προσωπικότητα. Ὁ κοινὸς τύπος προελεύσεως ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ἔπαιζε φυσικὰ βασικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς ἀτομικότητος. Ἐπειτα δὲν θὰ ἦταν καὶ τόσο εὐκολο νὰ ἐνταχθοῦν σὲ μιὰ ὁμοιόμορφη ὀργάνωση ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανία ὡς τίς ἀκτῆς τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ἀπὸ τὴν Κρακοβία ὡς τὸ Βελιγράδι. Αὐτὸς πού θὰ ἀνελάμβανε τὸν συντονισμὸ μιᾶς παρόμοιας ὀργανώσεως θὰ εἶχε δυὸ καταλυτικὸς ἐχθροὺς: τῆ μεγάλη γεωγραφικὴ

1. Βλ. τῆ συνθετικὴ παρουσίαση τῶν γεγονότων τοῦ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 176-179.

2. Φυσικὰ ἐξαιροῦνται τὰ προνομιακὰ ἔγγραφα πού ἐξέδωσαν οἱ Ἀψβούργοι αὐτοκράτορες γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Τέτοια κείμενα (ἀπὸ τὸ 1782 κ.ε.) βλ. τοῦ Σπ. Δ. Λουκάτου, Ὁ πολιτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης, ἔ. ἀ., σ. 339-350.

ἐκτασὴ καὶ τὴν πληθῶρα τῶν ἀποχρώσεων στὰ ἐνδιαφέροντα, στὰ συμφέροντα καὶ στὶς ἀναζητήσεις τῶν ποικιλῶν μων ἐμπόρων.

Καὶ ὅμως μία προσπάθεια γιὰ κοινὴ ὀργάνωση ἔλων τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων στὴν αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων θὰ ἦταν πραγματοποιήσιμη στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. τουλάχιστο (ὡς τὸ πρῶτο τέταρτο), πρὶν δηλ. ἀπὸ τὴ μαζικὴ μετανάστευση τῶν κατοίκων τῆς τουρκοκρατούμενης Ἑλλάδος πρὸς τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη¹. Τὴ βέβαιη ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς τέτοιας προσπάθειας μὴ τὴν ἐξασφάλισαν ἓνα μονόφυλλο καὶ ἓνα δίφυλλο (τυπωμένα), πού εἶχα τὴν τύχη νὰ ἐπισημάνω στὸ ἱστορικὸ ἀρχεῖο τῆς «Propaganda Fide» στὴ Ρώμη. Ἀπ' ὅσο ἔφαξα, δὲν βρῆκα κάπου νὰ γίνεταί περιγραφή τῶν φύλλων αὐτῶν ἢ νὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ πληροφορίες τους. Στὴν οὐσία πρόκειται γιὰ «προκηρύξεις» τοῦ ἔτους 1720, πού ἀποβλέπουν νὰ καταστήσουν γνωστὰ σ' ὅλους τοὺς Ἑλληνες πράγματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς μὲ κάνει ἐπιφυλακτικὸ ὡς πρὸς τὸ νὰ δεχθῶ ὅτι τὰ φύλλα ἔμειναν ἄγνωστα ὡς σήμερα. Πρέπει νὰ εἶχαν εὐρύτατη διάδοση. Σκέφτομαι λοιπὸν ὅτι θὰ σώθηκαν ἀντίτυπα τους σὲ ἰδιωτικὰ ἢ κρατικὰ ἀρχεῖα. Στὶς εἰδικές πάντως μελέτες πού συμβουλευθῆκα δὲν συνάντησα τὴν παραμικρὴ μνεία γι' αὐτά. Ἔτσι ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ (παρὰ τίς ἐπιφυλάξεις μου) νὰ τὰ θεωρήσω ἄγνωστα, νὰ τὰ περιγράψω καὶ νὰ τὰ παραθέσω στὸ τέλος τῆς μελέτης, νὰ τὰ σχολιάσω καὶ νὰ τὰ ἐντάξω στὰ ἱστορικὰ τους πλαίσια.

Πρῶτα πρῶτα τὸ μονόφυλλο (ἐκδίδεται ἐδῶ ὡς ὑπ' ἀριθμ. Α') στοιχειοθετήθηκε καὶ τυπώθηκε στὰ ἑλληνικὰ σὲ τυπογραφεῖο τῆς Κρακοβίας, τὸ ἔτος 1720. Οἱ συντάκτες του φέρουν τὸν τίτλο τοῦ πληρεξουσίου τῆς ἀδελφότητος (Σοσιετᾶς) τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δίφυλλο (ὑπ' ἀριθμ. Β'), στὰ ἑλληνικὰ καὶ σὲ μετάφραση λατινικὴ, τυπώθηκε στὴ Βασιλεῖα (τῆς Ἑλβετίας, σήμερα) τὸ ἔτος ἐπίσης 1720. Αὐτοὶ πού τὸ συντάσσουν ἀποκαλοῦν τὸν ἑαυτὸ τους «ἐπιστάτας τοῦ ἔθνους» καὶ ἀνήκουν στὴ «σοσιετὰ τῶν ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν Ἑλλήνων». Εἶναι φανερὸ ὅτι τὰ δυὸ ἐντυπα, ἄσχετα ἂν τυπώθηκαν σὲ δυὸ διαφορετικὲς πόλεις, προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια ὀργάνωση. Τὸ περιεχόμενό τους βέβαια δὲν ταυτίζεται.

Τὸ πρῶτο, συγκεκριμένα, ἀνακοινώνει σ' ὅλους τοὺς Ἑλληνες, καὶ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος, ὅτι μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς πού ὑπέγραψε ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Κάρολος ΣΤ' (1711-1740) μὲ τὸν τούρκο σουλτάνο Ἀχμέτ Γ' (1703-1730), τὸ ἐμπόριο εἶναι ἐλεύθερο καὶ οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ ἀνέρχονται μόνο

1. Αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν σημειώνεται στὶς δεκαετίες 1720-1730 καὶ 1760-1770: βλ. *Fives*, Οἱ Ἑλληνες τῆς Οὐγγαρίας, σ. 10-13.

σὲ 3% γιὰ τὰ ἐμπορεύματά τους¹. Οἱ "Ἕλληνες λοιπὸν ὑπήκοοι (νεο-βασάλοι) τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καλοῦν τοὺς συμπατριῶτες τους νὰ ἔλθουν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὶς χῶρες ποὺ κυβερνᾷ τῶρα ἡ Αὐστρία, νὰ ἐπιδοθοῦν στὸ ἐμπόριο καὶ νὰ ἀναδειχθοῦν. Τοὺς τονίζουν ὅτι ὁ ἴδιος αὐτοκράτορας χορήγησε εἰδικὰ προνόμια στοὺς "Ἕλληνες, ὅτι κήρυξε ἐλεύθερες πόλεις γιὰ τὸ ἐμπόριο τὸ Βελιγράδι, τὸ Fiume², τὸ Μπούκαρι (Buccari)³, τὴν Τεργέστη καὶ ἄλλα λιμάνια τῆς Ἀδριατικῆς⁴, καὶ ὅτι κανεὶς δὲν πρόκειται νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ στὴν ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων, εἴτε εἶναι ὀρθόδοξοι εἴτε καθολικοί.

Τὸ δεῦτερο ἔντυπο, τὸ δίφυλλο, καλεῖ καὶ πάλι ὅλους τοὺς "Ἕλληνες νὰ βοηθήσουν οἰκονομικὰ τὴ Σοσιετά. Ὅριζεται μάλιστα κάθε ἐνορία καὶ κάθε μοναστήρι νὰ καταβάλλουν τὸν χρόνο 30 «ἀργύρια». Στὸ κείμενο τῆς προκηρῦξεως αὐτῆς εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι χρησιμοποιοῦνται ἀρκετὰ ἐδάφια ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, γιὰ νὰ κατανοήσουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι τὴ μεγάλη σημασία τῆς χρηματικῆς αὐτῆς προσφορᾶς.

Πέρα ἀπὸ τίς πληροφορίες αὐτές, τὰ κείμενα τῶν δυὸ προκηρῦξεων ὀδηγοῦν στὶς παρακάτω σημαντικῆς, νομίζω, διαπιστώσεις σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν 18ον αἰ.

α) Γίνεται γνωστὴ μία ἐμπορικὴ ἀδελφότητα ἢ συσσωμάτωση⁵ ποὺ περιλαμβάνει ἢ θέλει νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς "Ἕλληνες τῆς Ἀψβούργειας μοναρχίας. Παρόμοια μαρτυρία δὲν εἶχαμε ὡς σήμερα, ὡς πρὸς

1. Τὰ γεγονότα εἶναι γνωστά. Τὰ κείμενα τῆς συνθήκης εἰρήνης Αὐστρίας - Τουρκίας (στὸ Πασσάροβιτς, 21 Ἰουλίου 1718) καὶ ἐμπορίου - ἐλευθεροπλοίας (στὸν ἴδιο τόπο, 27 Ἰουλίου 1718) βλ. στοῦ *Gabriel Noradounghian, Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, τ. 1 (1300-1789), Paris 1897, σ. 208-216 (στὰ λατινικά), 216-220 (σὲ περίληψη γαλλικῆ), 220-227 (στὰ γαλλικά, ἡ ἐμπορικὴ συμφωνία).

2. Στὰ σερβοκρατικὰ Rijeka (= ποτάμι). Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Fiume, ἡ ὁποία ὀργανώνεται μετὰ τὰ ἐμπορικὰ προνόμια τοῦ Καρόλου ΣΤ', βλ. *G. Stefani, I Greci a Trieste*, σ. 22-23.

3. Τὸ Bakar τῶν Κροατῶν σήμερα. Ἀξιόλογο λιμάνι, 10 χιλ. ἀνατολικά ἀπὸ τὸ Fiume. Βλ. τὸ ἄρθρο Buccari στὴν *Enciclopedia Italiana*, τ. 8, Milano 1930, σ. 7.

4. Οἱ συντάκτες τῆς προκηρῦξεως ὑπαινίσσονται προφανῶς τὴν πατέντα τοῦ αὐτοκράτορα Καρόλου ΣΤ' τῆς 18 Μαρτίου 1719, μὲ τὴν ὁποία οἱ παράλιες ἐμπορικῆς ζῶνες στὴν περιοχὴ τῆς Τεργέστης καὶ τοῦ Fiume ἐκηρῦσσοντο ἐλεύθερες κ.ἄ. Βλ. *Ruggiero Romano, Le Commerce du Royaume de Naples avec la France et les pays de l'Adriatique au XVIIIe siècle*, Paris 1951, σ. 65-66, ὅπου ἡ βιβλιογραφία καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέταση τῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς τοῦ Καρόλου.

5. Ὁ ὅρος αὐτὸς χρησιμοποιεῖται σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία τοῦ *Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου*, Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν (ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περ. «Γνώσεις»), Ἀθήναι 1958. Ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία (μὲ μνεῖα καὶ ἀνεκδότων χειρογράφων) γιὰ τίς ἑλληνικῆς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ στὴ σ. 37-39.

τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεως τῆς συσσωματώσεως δὲν γνωρίζω νὰ παραδίδεται σὲ ἄλλες πηγές. Τὰ δημοσιεύμενα ἐδῶ κείμενα φέρουν τὸν ἐρευνητὴ *in medias res*. Παρουσιάζουν τὴ συσσωμάτωση σὰν ὄργανο πού ἤδη ὑπάρχει καὶ δρᾷ. Γιὰ τὸ παρελθόν τῆς δὲν παρέχονται εἰδήσεις. Ἡ ἴδρυσή τῆς, ὡστόσο, πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μετὰ τὴν ἐμπορο-ναυτικὴ συμφωνία τῆς 27 Ἰουλίου 1718 (στὸ Πασσάροβιτς) ἢ ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς πατέντας στὶς 18 Μαρτίου 1719, οἱ ὁποῖες, ὅπως εἶδαμε, μνημονεύονται στὸ Α' κείμενο. Ἄλλωστε μόνο μετὰ τὶς ἐπίσημες αὐτὲς διακηρύξεις μία ἐλληνικὴ ἐμπορικὴ «Σοσιετὰ» θὰ μπορούσε νὰ ἐλπίζη σὲ ἐπιτυχία καὶ κέρδη.

β) Ἡ ἀδελφότητα διαθέτει ἐγκεκριμένο καταστατικό, τὸ ὁποῖο, ἀπ' ὅσο ξέρω, δὲν ἔχει δῆ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, οὔτε καὶ ἔχει ἐπισημανθῆ κάπου. Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ καταστατικοῦ τὴν ἀντιλαμβανόμαστε ἀπὸ τὶς παραπομπές στὰ ἄρθρα τοῦ πού συναντοῦμε στὸ κείμενο ὑπ' ἀριθμ. Β'. Ἐδῶ ὑπενθυμίζονται ἡ 83η, 12η καὶ 23η διαταγές τοῦ «ἔθνους»¹, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἐνεργοῦν οἱ «ἐπιστάται τοῦ ἔθνους καὶ πάντες οἱ ἀνακαινισταὶ» καὶ ἐκδίδουν τὴ σχετικὴ ἐντολὴ (τὸ «δόγμα»). Καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. Α' κείμενο ἐκδίδεται ὄχι ἀπὸ τυχαίους ἐμπόρους, ἀλλ' ἀπὸ καθορισμένους πληρεξουσίους (δεπουτάτοι πλενηποτενσιάριοι) τῆς ἀδελφότητος. Στὸ ἴδιο κείμενο βλέπουμε καὶ τὴ σφραγίδα τῆς (περιγραφή πιδὸ κάτω). Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Αὐστρουγγαρίας ἔχουν συσπειρωθῆ γύρω ἀπὸ μία στέρη ὀργάνωση μὲ νομικὴ, θὰ λέγαμε, ὑπόσταση, μὲ σαφεῖς ἐπιδιώξεις καὶ στόχους.

γ) Ὁ σκελετὸς τῆς συσσωματώσεως διαθρώνεται πάνω σὲ τρεῖς βασικοὺς στόχους: τὸν οἰκονομικὸ, πού ἐνισχύεται ἀπὸ τὰ παραχωρούμενα ἐμπορικὰ προνόμια, ὅπως βεβαιωνόμαστε ἀπὸ τὸ κείμεν. Α'· τὸν θρησκευτικὸ, πού δημιουργεῖ τὸ ἰδεολογικὸ ὑπόβαθρο καὶ συμβάλλει στὴν ἠθικὴ ἔνωση τῶν μελῶν (κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κειμ. Β')· τὸν ἐθνικὸ ἐλληνικὸ κυρίως, πού τροφοδοτεῖται κάποτε ἀπὸ τὴν ἀρχαία παράδοση² καὶ στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ὑπόμνηση τῆς κοινῆς καταγωγ-

1 Πρβλ. γιὰ τὴν ὀρολογία τὸ ἐντυπο φυλλάδιο στὸ ὁποῖο περιέχονται: "Οροι καὶ διαταγαὶ τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἀδελφότητος τῶν Γραικῶν κατοίκων εἰς τὴν πόλιν καὶ λιμένα ἐλεύθερον τοῦ Τριεστίου..., Ἐνετίησιν 1787... μετατυπωθὲν ἐν Τεργέστη 1835 (διγλωσσο, στὰ ἐλληνικὰ καὶ στὰ ἰταλικὰ). Ὁ ἰταλικὸς τίτλος: *Statuti e regolamenti della nazione e confraternita greca...* Παρατηροῦμε δηλ. ὅτι ἡ λέξις *nazione* ἀποδίδεται ἐδῶ ὡς Γένος, ἐνῶ στὰ κείμενα πού ἐκδίδουμε ἀποδίδεται ὡς Ἔθνος. Εἶναι σαφές ὅτι δὲν ὑπάρχει σημασιολογικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ὄρους, τὴν ἐποχὴ τουλάχιστο αὐτῆ.

2 Π.χ. τὸ κείμενο ὑπ' ἀριθμ. Β' ἀρχίζει μὲ λόγια τοῦ ἀρχαίου τυράννου Φαλάριδος. Πιδὸ κάτω ὑπενθυμίζεται «ὀρισμὸς» φιλοσόφου, δηλ. τοῦ Ἀριστοτέλη.

γῆς (πρβλ. κείμε. Β': ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῆς Ἑλλάδος θὰ δώσουν λόγο ὅσοι δὲν συμμορφωθοῦν πρὸς τὶς ἐντολές τῆς ἀδελφότητος) ἢ στὴν πατριωτικὴ συνείδηση σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα (πρβλ. κείμε. Β': ἐν τῷ Ἱεροεθνισμῷ). Πρόκειται δηλ. γιὰ τὰ τρία χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα ποὺ παρατηροῦνται συνήθως στὶς ἐμπορικὲς «κομπανιές» τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ¹.

Πρὶν ἀκολουθήσουν τὰ κείμενα πρέπει νὰ γίνη μία διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς παραπάνω διευκρίνιση· πῶς δηλ. τὰ δυὸ ἔντυπα βρέθηκαν στὸ ἀρχεῖο τῆς Προπαγάνδας. Τὸ ὑπ' ἀριθμ. Α' εἶναι βέβαιο ὅτι ἐστάλη ἀπὸ τὴν Κρακοβία στὴ Ρώμη, στὸν τιτουλάριο λατίνου ἀρχιεπίσκοπο Δυρραχίου (1696-1726) Φιλότεο Zassi, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1716 ἔχει ἐγκατασταθῆ στὴν καθολικὴ πρωτεύουσα καὶ ἐκτελεῖ τὶς χειροτονίες τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου². Ὁ Zassi, ἀφοῦ φρόντισε νὰ μεταφραστῆ τὸ ἐλλ.γινικὸ κείμενο στὰ ἰταλικά, διεβίβασε πρωτότυπο καὶ μετάφραση μὲ τὴν ἐπιστολὴ του τῆς 17 Ἰανουαρίου 1721 στὸν ὑπογραμματέα τῆς Προπαγάνδας Domenico Passionei. Τόσο ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Zassi ὅσο καὶ ἡ ἰταλικὴ μετάφραση βρίσκονται στὸν ἴδιο χειρόγραφο τόμο τοῦ ἀρχείου ὅπου καὶ τὰ δυὸ ἔντυπα³. Γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. Β' ἔντυπο ὁμως ὁ Zassi δὲν ἀναφέρει τίποτε. Ἴσως νὰ εἶχε διαβιβασθῆ ἀπὸ ἄλλο πρόσωπο στοὺς ἀρμοδίους τῆς Προπαγάνδας, πάντως τὴν ἴδια μᾶλλον ἐποχὴ⁴.

Νομίζω ἐξ ἄλλου ὅτι μία ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ ποὺ ὑπάρχει στὸν ἴδιο τόμο τοῦ ἀρχείου τῆς Προπαγάνδας⁵ ἔχει ἄμεση σχέση καὶ μὲ τοὺς καθολικοὺς τῆς Ρώμης καὶ μὲ τὰ κείμενά μας. Εἰδικότερα, κάποιος Στέφανος Σεραφεῖμ Rogonati (Πωγωνάτος) γράφει στὶς 6 Αὐγούστου 1720 ἀπὸ τὴν Κρακοβία μία ἐπιστολὴ, στὰ λατινικά, πρὸς «illustrissimo

1. Βλ. Πανατζοπούλου, Ἑλλήνων συσσωματώσεις, σ. 19.

2. Βλ. Marco Foscolos, I vescovi ordinanti per il rito greco a Roma. Nota bibliografica ed archivistica, «Risveglio - Zgjimi» — Rivista italo-albanese di cultura e di informazione, anno XI - n. 2 (1973), σ. 26.

3. Archivio Propaganda Fide (στὸ ἐξῆς APF) - S. C., Greci, τ. 2 (1701-1756), φ. 235^Γ. Τὸ ἔγγραφο εἶναι σύντομο, τὸ ἀκόλουθο: Dalla casa 17 Genaro 1721. | Filotheo Zassi, arcivescovo di Durazzo, riverisce divotamente | V. S. Illustrissima, a chi, in esecuzione dell'ordine | datoli, invia l'annesso manifesto traslatato | dal greco venutoli da Cracovia, e con | ogni rispetto si rasegna. Κάτω ἀριστερὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποδέκτη: Monsignor Passionei, prosegretario di Propaganda Fide. Τὴν ἰταλικὴ μετάφραση (χειρόγραφη) βλ. αὐτόθι, φ. 237^{Γ-V}.

4. Δὲν θὰ εἶχε τότε ἀνάγκη ἡ Προπαγάνδα νὰ ἀναζητήσῃ μεταφραστὴ καὶ νὰ ἀπευθυνθῆ στὸ Ἑλληνικὸ Κολλεῖο, μὰ ποὺ τὸ κείμε. Β' συνοδεύεταν ἀπὸ λατινικὴ μετάφραση.

5. APF - S. C., Greci, τ. 2, φ. 239^Γ - 240^Γ.

et reverendissimo domino». Ὁ ἀποδέκτης εἶναι, ἀσφαλῶς, κληρικός. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὁ Zassi ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος ἀπὸ τὸ Βατικανό. Πρέπει ὅμως νὰ εἶναι Ἑλληνας ἢ ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ ὄλο περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς. Πραγματικὰ ὁ Πωγωνάτος ἀναφέρει ὅτι ἔγραψε «ex mandato Nationis» ἐπανειλημμένα στὸν ἴδιο αὐτὸν ἀποδέκτη, καθὼς καὶ στὸν ἀββᾶ Λάσκαρι di Vinti Millia¹, στὸν ἐπίσκοπο τοῦ Spoleto, στὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Χιμάρας καὶ σὲ κάποιον archivista abbate Ermenegildo(?). Καμιά ὅμως ἀπάντηση δὲν πῆρε ἀπὸ κανένα τους. Ἡ ἀδράνειά τους αὐτὴ φαίνεται πὼς ἐνόηλεσε τὸν ἐπιστολογράφο, ὁ ὁποῖος συνέχισε σὲ ἔντονο καὶ εἰρωνικὸ ὕφος :

«Καὶ πιστεύω νὰ περιμένετε νὰ δῆτε τὰ ὄνόματά σας νὰ ἐγκωμιάζονται στὸν «Ἱεροεθνισμό»², γιὰτὶ ἐνδιαφέρεσθε γιὰ τίτλους καὶ κέρδος, ἐνῶ γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν πατρίδα ἀναθέτετε στοὺς Αἰθίοπες³ νὰ φροντίσουν. Καὶ ἂν δὲν τὸ θεωρῆτε ἄξιον νὰ δώσετε μιὰ ἀπάντηση, ποιά εἶναι τότε ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴ δική σας συμβολή καὶ βοήθεια, ὅπως μπορεῖ νὰ τὸ μαρτυρήσῃ ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις Παλαιολόγος, γιὰτὶ μπροστά του συντάξαμε τὰ γράμματα γιὰ τὴ Βιέννη καὶ ἀλλοῦ. Ἐμπρὸς λοιπὸν, ἔχετε δημοσιευμένη τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἔθνους· νὰ προβῆτε σὲ ἐνέργειες ὄλοι μαζί, ἀπὸ κοινοῦ, πρὸς τὴν Ἁγία Ἐδρα (Βατικανό), ὥστε μὲσω τῆς Ἱερᾶς Ὁργανώσεως τῆς Προπαγάνδας τὸ παρὸν διάταγμα⁴ νὰ ἰσχύσῃ παντοῦ, γιὰ νὰ μὴ συμβῆ καὶ πάρη διαφορετικὴ τροπὴ ἢ οἰκονομικὴ διάρθρωση τοῦ Ἔθνους. Καὶ τότε εἶναι πού θὰ γελοῦν οἱ Προτεστάντες γιὰ τὸ σβήσιμο τῆς ἱεραρχίας (τῶν καθολικῶν;) σ' ὀλόκληρη τὴν Ἀνατολή· γιὰτὶ ἐκεῖνοι (οἱ Προτ.) τὸ δέχθησαν καὶ τὸ ἐφήρμοσαν στὴν πράξη (τὸ διάταγμα). Καὶ σεῖς λοιπὸν νὰ κάμετε τὸ καθῆκον σας σὰν χριστιαν-

1. Εἶναι γνωστὲς δυὸ κωμολόγεις σήμερα στὴν Ἰταλία μὲ τὸ ὄνομα Ventimiglia, ἢ μία στὴν ἐπαρχία Imperia (Β. Ἰταλία, στὰ ἰταλο-γαλλικὰ σύνορα) καὶ ἡ ἄλλη στὴ Σικελία (ἐπαρχία Παλέρμου). Δὲν γνωρίζω σὲ ποιά ἀπὸ τίς δυὸ βρισκῶταν ὁ ἀββᾶς Λάσκαρις. Μποροῦμε νὰ σκεφθοῦμε τὴν κωμολόγη τῆς Σικελίας, ὅπου ἄλλωστε ὑπῆρχαν τόσο Ἑλληνας.

2. Χρησιμοποιοῦ τὸν ἴδιο ἀκριβῆς ὄρο πού συνάντησα στὸ κείμεν. Β₁ καὶ Β₂, ὅπου ἀποδίδεται στὰ λατινικὰ ὡς «in Sacro Paganismo». Καὶ στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Πωγωνάτου ὑπάρχει ἡ ἴδια διατύπωση (in Sacropaganismo).

3. Δὲν γνωρίζω γιὰτὶ κάνει αὐτὴν τὴν ἀναφορὰ πρὸς τοὺς Αἰθίοπες. Μὲ τὸ ἐθνικὸ αὐτὸ ὄνομα δηλώνονται γενικὰ καὶ οἱ μαῦροι, γιὰ τοὺς ὁποίους ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα (πρβλ. Αἰθίοπα σιμήγειν, ὡς σήμερα οἱ παροιμιακῆς ἐκφράσεις δὲν εἶναι καὶ τόσο κολακευτικῆς. Ὁ ἐπιστολογράφος βέβαια ἐννοεῖ ὅτι τὰ σπουδαιότερα πράγματα, ὅπως ἡ πίστη καὶ ἡ πατρίδα, ἀνατίθενται σὲ παρακατιανούς ἀνθρώπους (ὅπως οἱ Αἰθίοπες;) ἢ γενικὰ οἱ ἀλλόφυλοι'.

4. Mandatum στὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς (βλ. ἐπόμενη σημ.), mandatum καὶ στὸ κείμεν. Β₂ πού ἀποδίδεται ὡς δόγμα στὸ Β₁.

νοὶ καὶ θὰ ἔχετε τὸν ἔπαινο καὶ τὴ δόξα ἀπὸ τὸν Θεό· διαφορετικὰ θὰ ἐπισύρετε τὴν ὀργή του, διότι καιρὸς ἐν παντὶ καιρῷ»¹.

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Πωγωνάτου εἶναι, νομίζω, συνταρακτικά. Διακρίνονται ἀπὸ ζωηρὸ ἔθνικισμό, πού τὸν ὀδηγεῖ σὲ ἕνα αὐστηρότατο κατηγορητήριο ἐναντίον ἀκόμη καὶ ἀνωτάτων κληρικῶν τῆς Καθολικῆς τουλάχιστο Ἐκκλησίας, γιὰτὶ δὲν ἐνδιαφέρονται νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες τους πρὸς τὸ Ἔθνος. Τοὺς παρακαλεῖ, ἀλλὰ δὲν διστάζει ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς ἀπειλήσῃ. Οἱ ἀπειλές του, θὰ λέγαμε, γίνονται καὶ μὲ πρακτικὸ τρόπο μὲ ἄμεσες συνέπειες, καθὼς ὑπενθυμίζει τὰ ἀποτελέσματα εἰς βάρους τῶν καθολικῶν πού θὰ ἔχῃ στὴν Ἀνατολή ἢ ἀποδοχὴ τοῦ διατάγματος μόνον ἀπὸ τοὺς Προτεστάντες, καὶ μὲ θεωρητικὰς προεκτάσεις (ἔπαινος — ὀργὴ τοῦ Θεοῦ).

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πωγωνάτου μὲ φέρνει πολὺ κοντὰ στὸ ὑπ' ἀριθμ. Β' κείμενον, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ τυπώθηκε στὴ Βασιλεία καὶ ὄχι στὴν Κρακοβία, ὅπως τὸ ὑπ' ἀριθμ. Α'. Ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα ἄλλωστε ὑπάρχει στενὴ λειτουργικὴ σχέση. Ὁ Πωγωνάτος λοιπὸν ἐνεργεῖ ὕστερ' ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ Ἔθνους, ἐπιδιώκει νὰ ἀναγνωρισθῇ τὸ «διάταγμα» (mandatum) τοῦ Ἔθνους καὶ νὰ κατοχυρωθῇ αὐτὸ ἀπὸ Προτεστάντες καὶ Καθολικούς, ἀπὸ τὸ σύνολο δηλ. τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν², κάνει λόγο γιὰ τὸν Ἰεροεθνισμό καὶ τὴν οἰκονομικὴ κατάστασιν τοῦ Ἔθνους. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. Β' κείμενον εἶναι ὀλόκληρο ἕνα «διάταγμα» (=δόγμα) τῶν ἐπιστατῶν τοῦ Ἔθνους ἢ τῆς «Σοσιετᾶς τῶν ὀρθοδόξων τε καὶ καθολικῶν Ἑλλήνων», παρακαλεῖ γιὰ χρηματικὴ

1. Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς (APF, ξ. ἀ., φ. 239^F): «...Et credo quod expectetis nomina vestra in Sacropaganismo videre celebrata, nam titulos et lucrum curitis (sic), sed de Fide et Patria Ethiopis permisistis curare. Et si non dignemini saltem respondere, qualis est spes de vestra operatione et auxilio, prout testari potest Joannes Lascaris Palaeologus, cujus in praesentia scripsimus tam Viennae quam alibi. En ergo, habetis publicatam resolutionem Nationis, et curate omnes simul unanimiter ad Sacram Sedem, ut validum sit ubique per Sacram Congregationem praesens mandatum, ne alia fiat dispositio aeconomica Nationis, et ridebunt Protestantes de extinctione ierarchiae per totum Orientem; illi enim acceptarunt et in praxin positum est. | (φ. 239^V) Ergo et vos faciatis vestrum debitum tanquam Christiani, et habebitis laudem et gloriam apud Deum, alias vero sinistram habebitis laudem in tepore Suo, nam tempus omni tempore...».

2. Ταυτόχρονα ὁ Πωγωνάτος φαίνεται πὼς ἐπεδίωκε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ «διατάγματος» καὶ στὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀσαφές κάπως ὕστερόγραφο τῆς ἐπιστολῆς του, στὸ ὁποῖο ἀνέφερε: «Significabo vobis simulac acceptata erit propositio et a Polonis promisserunt quidem, sed hucusque nihil statutum est, tantum in Cosacia et in Moscovia est ratificatum» (ξ. ἀ., φ. 240^r).

εἰσφορὰ καὶ ἀπειλεῖ μὲ τὰ μελανότερα χρώματα ὅποιον τὴν ἀρνεῖται, τονίζει ἐπὶ πλέον τὴν ἠθικὴ ἀξία τοῦ «Ἱεροθετισμοῦ». Τὸ ἴδιο ἔτος ἐξ ἄλλου πού ἐκδίδονται τὰ κείμενά μας (1720) γράφεται καὶ ἡ παραπάνω ἐπιστολή. Ἐπίσης ὁ Πωγωνάτος γράφει ἀπὸ τὴν Κρακοβία, τὴν ἄλλοτε λαμπρὴ πρωτεύουσα τῆς Πολωνίας, ὅπου ἡ παρουσία Ἑλλήνων ἀπὸ παλαιότερα ἀκόμη χρόνια δὲν μᾶς εἶναι ἄγνωστη¹. Στὴν ἴδια πόλη ἐκδίδεται τὸ ὑπ' ἀριθμ. Α' κείμενο τῆς ἴδιας Ἀδελφότητος, ἡ ὁποία ἐξέδωσε στὴ Βασιλεία τὸ ὑπ' ἀριθμ. Β' κείμενο. "Ὅλες αὐτὲς οἱ συμπτώσεις νομίζω ὅτι δὲν εἶναι τυχαῖες. Ἀντίθετα, εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Πωγωνάτος ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὰ δύο κείμενα. Πιθανότατα μάλιστα νὰ ἀνήκη στοὺς «ἐπιστάτες» τοῦ Ἔθνους ἢ καὶ νὰ συνέταξε αὐτὸς τὸ «δόγμα» τῆς Ἀδελφότητος². Τὰ ἐντυπα δὲν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα ἐνός, ἔστω, μέλους τῆς Ἀδελφότητος. Αὐτὸς ὅμως πού τὴν κινεῖ φαίνεται πὼς εἶναι ὁ Πωγωνάτος. Ἔτσι καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ ἐπιστολὴ του προσφέρει μίαν ἀξιόλογη μαρτυρία, ἀφοῦ μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομα ἐνός τουλάχιστο μέλους, ἴσως καὶ τοῦ πιὸ δραστήριου.

Τί ἀπέγινε ἡ «Σοσιετὰ τῶν Γραικῶν»; Περισσότερα στοιχεῖα δὲν μπόρεσα νὰ συλλέξω. Δὲν γνωρίζω τὴν τύχη τῆς μετὰ τὸ 1720. Σὲ ἐκδεδομένους πηγές, ὅπου πιστεύω ὅτι κάτι θὰ ἔβρισκα, δὲν συνάντησα τίποτε. Δὲν ἀποκλείεται στὸ ἀρχεῖο τῆς Προπαγάνδας νὰ σώζονται καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ μαρτυρίες γιὰ τὴ συσσωμάτωση αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων. Ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρξουν τυχερότεροι ἀπὸ ἐμένα ἐρευνητές. Δυὸ μόνο

1. Πρβλ. ἐπιστολὴ τοῦ Πατμίου Ἰακώβου Μηλοῖτου ἀπὸ τὴν Κρακοβία στὶς 5 Ὀκτωβρίου 1588 (βλ. *Περικλέους Γ. Ζερλέντου, Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν*, ἐν Ἀθήναις 1922, σ. 31). Ἀπὸ τὴν Κρακοβία περνοῦσαν ἀρκετοὶ Ἕλληνες ὀρθόδοξοι καὶ ἐνωτικοί, ἀπὸ τὸν 16ον-17ον αἰ. Βλ. *Χαράλ. Κ. Παπαστάθης*, Ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Χρυσανθος Λάσκαρις στὴν Πράγα καὶ τὴν Κρακοβία, «Ἑλληνικά» 25 (1972), σ. 199-200. Μαρτυρίες γιὰ ἑλληνικὴ παροικία στὴν Κρακοβία κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰ. βλ. στοῦ *Τρύφωνος Εὐαγγελίδου*, Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 375. Στὴν πόλη αὐτὴ συγκεντρώθηκαν ὄρφανὰ ἀπὸ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Ὁ Εὐαγγελίδης ἀναφέρει καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰ. Καποδίστρια. Γενικὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες στὴν Πολωνία βλ. (*Ἀνωμόμου*), Οἱ Ἕλληνες ἐν Πόζεν, ΔΙΕΕ 9 (1926), σ. 580-585. Βλ. ἐπίσης τίς ἐνδιαφέρουσες ἀρχεὶακὲς ἐνδείξεις γιὰ Ἕλληνες στὴν Κρακοβία, Βαρσοβία καὶ γενικὰ στὴν Πολωνία κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 18ου αἰ., στοῦ *I. Α. Θωμοπούλου*, Ἑλληνο-πολωνικά τοῦ 18ου αἰ., «Ὁ Ἑρανιστής» 1 (1963), σ. 268-271. Πρβλ. ἐξ ἄλλου τὰ αἰσθητά συμπαθείας τῶν Πολωνῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνες: *Janusz Strasburger, Le philhellénisme en Pologne aux années de l'insurrection grecque 1821-1828*, «Balkan Studies» 12 (1971), σ. 103-116.

2. Σὲ μίαν τέτοια περίπτωση πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι τὰ παρουσιαζόμενα ἐδῶ κείμενα τοῦ 1720 ἐξετυπώθησαν πρὶν ἀπὸ τὴν 6 Αὐγούστου, ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία γράφει τὴν ἐπιστολὴ του ὁ Πωγωνάτος.

σκέψεις θα ήθελα νά προσθέσω: α) Τό μέλλον τῆς Ἀδελφότητος θα ἐπηρεάστηκε βέβαια ἀπό τή θετική ἢ ἀρνητική στάση τοῦ Βατικανοῦ ἀπέναντί της. Τά μέλη της ζοῦν καί ἀναπτύσσουν δραστηριότητα σέ χῶρες μέ συμπαγεῖς καθολικούς πληθυσμούς, μέ ἡγέτες πολλές φορές φανατικούς καθολικούς ἐπίσης. Ἡ πολιτική ἐπομένως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τή Σοσιετὰ τῶν Γραικῶν ἀποτελοῦσε σοβαρὸ παράγοντα γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς ὀργανώσεως¹. β) Μετὰ τὸ 1718-1720 οἱ Ἕλληνες ἔμποροι πολλαπλασιάζονται στὶς αὐστριακὲς χῶρες. Τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα διευρύνεται. Οἱ ὁμάδες τῶν κατὰ τῶπους ἐμπόρων δυναμώνουν καί ὀργανώνονται σέ «κομπανίες». Μία γενικὴ «κομπανία», ὅπως ἢ «Σοσιετὰ τῶν Γραικῶν» τοῦ 1720, ἴσως συναντοῦσε μεγάλα ἐμπόδια ὡς πρὸς τὸν συντονισμό τῶν χιλιάδων ἐμπόρων. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ τὴν ἀναφέραμε καί πιὸ πάνω. Ἡ ἰδέα γιὰ μία ἐμπορικὴ ὀργάνωση ὅλων τῶν Ἑλλήνων τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα μεγαλεπήβολη. Ἡ ἔρευνα ὑπολείπεται νά μᾶς βεβαιώσῃ ἂν μία τέτοια ἰδέα κατέληξε σέ οὐτοπία.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τους. Διορθώνεται ἡ στίξις. Κεφαλαιογραφοῦνται τὰ κύρια ὀνόματα.

Α'

Βρίσκεται στὸ *APF-S. C., Greci*, τ. 2 (1701-1756), φ. 243^Γ. Μονόφυλλο. Διαστάσεις: 37 x 20 ἑκατ. Στὸ κάτω ἀριστερὸ μέρος, κυκλικὴ σφραγίδα μέ ἐπιγραφή στὰ ἑλληνικά καὶ στὰ παλαιὰ τούρκικα (μέ ἀραβικὴ γραφή). Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή: ΤΗΙ ΟΜΟΝΟΙΑΙ ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΑΥΞΑΝΟΝΤΑΙ. Ἡ τουρκικὴ (κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Αἰγυπτίου φίλου κ. Α. Χουσεῖν): Himmah el rigal, takta el gibal (= Ἡ ὁμόνοια τῶν ἀνθρώπων κόβει τὰ βουνά). Βλ. πανομοιότυπο στὸν παρατιθέμενο πίνακα.

Δηλοποιήσις ὠφελημωτάτη καὶ σωτηριώδης πρὸς πάντας τοὺς ἀγαπῶντας τὴν δόξαν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, καὶ τὴν κατ' ἄμφω τους σωτηρίαν τε καὶ εὐδαιμονοίαν.

Τοῖς ἀπαξ ἀπασοῖν ἀπλῶς καὶ καθεκάστοις ἀπανταχοῦ διατελοῦσι δισεπαρμέ-

1. Πιστεύω ὅτι ἔρευνα στὰ Πρακτικά (Acta) τῶν συνεδριῶν τῆς Προπαγάνδας τῶν ἐτῶν 1720-1722 θὰ ἀπέδιδε θετικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ Σοσιετὰ τῶν Γραικῶν. Ἴσως στὸ μέλλον νά δοθῇ ἡ εὐκαιρία καὶ ὁ χρόνος γιὰ μία τέτοια προσπάθεια.

νοις 'Ρωμαίοις', εἶπουν "Ἐλλῆσι Πελοποννησίοις τε καὶ ἄλλοις, ἀναγγέλοντες δηλωποιοῦμεν ὅτι, ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὰς συνθήκας καὶ δεκρέτα² τῆς ἀγάπης τοῦ Πασάροβητζ ἔσυμφωνήθη ἀναμεταξὺ τῶν δύο βασιλέων, δηλαδὴ τοῦ θεοστέππου τε καὶ θεοφρουρίτου ἡμῶν ἐν Χριστῷ αὐτοκράτωρος ΚΑΡΟΛΟΥ ἔκτου καὶ τοῦ τῶν Ὁθωμανῶν σουλτάν Ἀχμέτ, λύμπερον καὶ πάντι ἐλεύθερον εἶναι τὸ κομέρτζιον, ἤγουν ἡ πραγματεία διὰ θαλάσσης καὶ ξυρᾶς, ὁμοίως καὶ ἡ ναβηγασιῶνε, τουτέστιν ἡ ναυτική, ἀκολήτως τε καὶ ἀνεμποδῆστως νὰ πραγματεύονται ἐξ ἀμφωτέρων τῶν μερῶν οἱ σοῦδιτοι³, πλερόνωντας ἀπαξ εἰς ἓνα τόπον μόνον τρία τὰ ἕκαστὸ τὸ κουμέρκι⁴, τὸσον εἰς τὸ ἔμπα ὅσον καὶ εἰς τὸ εὔγα, κατὰ τὰς προρηθέντας (sic) συνθήκας τε καὶ δεκρέτα.

"Ὅθεν καὶ ἡμεῖς οἱ διεσπαρμένοι 'Ρωμαῖοι, ἀπὸ διαφόρους τόπους συναχθέντες καὶ συμφωνήσαντες, ὁμογνωμόνας τε καὶ ὁμοφύχως ἐπρεσβεύσαμεν τῷ θεοφρουρίτῳ ἡμῶν ἀητίτῳ καίσαρι καὶ μᾶς εὐεργέτισεν ἐπιεικῶς καὶ εὐμμενῶς τὴν ἑαυτοῦ ὑπεράσπισιν καὶ σκέπην, μὲ διάφορα προνόμια καὶ διάφορες εὐεργεσίες καὶ χάρες, εἰς κάθε τόπον καὶ χώραν τῆς βασιλείας του, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸ Μπεληγράδι καὶ εἰς τὰ παραθαλάσσια τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, ἤγουν εἰς τὸν κόρπον τῆς Βενετίας, ῥητῶς δὲ εἰς τὸ Φουῦμε, Μπούκαρι, Τριέστι, καὶ ἄλλους τόπους καὶ πόρτα, ὅπου ἡ αὐτοῦ μεγαληώτις ἐπραγκάρησεν⁵, διὰ ὅλους ἐκείνους ὅπου ἤθελασιν ἔλθει νὰ κατοικεῖσουσιν ἐκεῖ καὶ νὰ πραγματεύονται διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς ἀκολήτως τε καὶ ἀνεμποδίστως.

Διὰ τοῦτο ὅσοι εἶναι ἀπὸ τοὺς 'Ρωμαίους φευγάτοι ἀπὸ τοὺς τόπους τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ τε καὶ ἀλλαχοῦ, ἀπὸ ταῖς καταδρομαῖς τῶν ἀλλοφύλων, ὁμοίως καὶ ἄλλοι ὅσοι θελείσουσι νὰ ἔλθουσι, νὰ κατοικεῖσουσιν εἰς τοὺς προρηθέντας τόπους καὶ πόρτα, νὰ πραγματεύονται καὶ νὰ κτίουσι καὶ καράβια κατὰ τὴν ὀρεξίν τους, μὲ τὴν τροπεοφόρον παντιέρα τοῦ αὐτοκράτωρος τῶν 'Ρωμαίων⁶, εἶναι πάντι ἐλεύθεροι καὶ ἀτάραχοι εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς ὅλα τους τὰ θρυσκευτικά, νὰ κάνουσι τὸ ῥιτόν⁷

1. Στὰ κείμενα αὐτὰ ἀναφέρονται μὲ τὴν ἴδια ἔννοια καὶ τὰ τρία ὀνόματα, Ρωμαῖοι, Ἕλληνες καὶ Γραικοί. Βλ. παρόμοια παραδείγματα καὶ σὲ ἄλλα κείμενα τῆς τουρκοκρατίας στοῦ Παναγιώτου Κ. Χρήστου, Αἱ περιπέτειαι τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλλήνων, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 50-53. Βλ. ἐπίσης Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Οἱ Ἕλληνες ὡς γένος καὶ ἔθνος κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν διαδρομὴν καὶ ὁ ἱερός ἀγὼν τοῦ 1821. (Παναγηγυρικὸς λόγος), Ἀθήναι 1970.

2. Ἰταλ. decreto = ἀπόφαση, θέσπισμα.

3. Ἰταλ. sudditi = ὑπήκοοι.

4. Ἰταλ. commercio = ἐμπόριο· ἐδῶ ἔχει τὴ σημασίαν τοῦ ἐμπορεύματος (mercanzia).

5. Ἀπὸ τὸ ἰταλ. francheggiare = καθιστῶ ἐλεύθερο, καὶ τὸ franchigia = ἀτέλεια.

6. Δὲν ἔχει τὴ σημασίαν τοῦ Ἑλληνα. Πρόκειται γιὰ τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ἀψβούργων (τῆς Ἀγίας Καθολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας) ποῦ ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα, μετὰ τὴ διάλυση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, φέρουν κυρίως οἱ Φράγκοι ἡγέτες καὶ ἄλλοι Γερμανοί. Πρβλ. τὸ «Καίσαροβασιλικὸν προνόμιον χαρισθὲν παρὰ τοῦ κραταιοτάτου καίσαρος τῶν Ρωμάνων Ἰωσήφ τοῦ δευτέρου» (1783): βλ. E. Legrand, Bibliographie Hellénique, 18ος αἰ., τ. 2, Paris 1928, σ. 399 καὶ 407.

7. Ἰταλ. rito = τὸ τυπικὸ τῆς λατρείας, τῆς θρησκείας.

τους ἀκολούτως τε καὶ ἀνεμποδίστως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τους, κατὰ τὰς πατέντας¹ καὶ δεκρέτα τῆς αὐτοῦ καθολικῆς μεγαληώτιτος, καὶ κατὰ τὰ προνόμια ὅπου ἡ αὐτοῦ μεγαληώτις μὰς ἐχάρισεν μὲ ἀπηλὰς τημωριτικὰς εἰς τοὺς ἀπιθοῦντας αὐτοῖς, καὶ ὅποιος ἤθελεν μὰς πηράζει εἰς τὸ ῥητόν μας, νὰ πλερώνῃ εἰς τὸν φίσκον² τριάντα μάρκες μάλαμα καθαρὸν, ἤγουν δεκαπέντε λύτρες χωντρές³, τὸ μισὸν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τὸ μισὸν εἰς τὸ πρόσωπον ὅπου ἤθελεν πηραχθεῖ.

Διὰ τοῦτο ὅποιος αγαπᾶ καὶ θέλει διὰ τὴν ὠφέλειάν του καὶ τὸ κέρδος του, καὶ διὰ τὴν κατ' ἄμφω του σωτηρίαν τε καὶ εὐδαιμονίαν νὰ ἔλθῃ νὰ κατοικήσῃ εἰς τοὺς προρηθέντας τόπους καὶ πόρτα, ὁμωφώνως τε καὶ ὁμωψύχως μὲ τοὺς λοιποὺς ὁμωγενεῖς του καὶ ὁμωπίστους του, εἶναι νοικοκύρης καὶ αὐτοξόουσιος.

Ὅθεν διὰ προτροπῆς καὶ ἀδείας τῶν ἐπιστατῶν ἡμῶν ἐτυπώθη καὶ τὸ παρὼν, εἰς ἐνδειξὴν καὶ ἀμφίβολον⁴ ἀσφάλειαν τῶν πάντων, καὶ ὅποιος ὅμως ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἀντιτύνει εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἀμφωτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολικῆς τε καὶ Δυτικῆς, ὁμοίως καὶ ὅστις δὲν συντρέχει καὶ δὲν συμβωθῆ⁵ διὰ τὴν προρηθῆσαν ὕψωσιν ἔργω τε καὶ λόγῳ, ἀμφώτεροι νὰ τὴν ἔχουσιν ἀντίδοκον (= ἀντίδικον) ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καθὸ ψευδόχριστοι, θεομπέκται Σωδουκοφαρισαῖοι Χρυσιανοί, καὶ κατὰ τὸν θεσπέσιον Παῦλον, ὅστις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν ἸΗΣΟΥΝ Χριστόν, ἀνάθεμα ἔστω⁵.

Δεπουτάτοι πλενηποτενσιάριοι τῆς Σοσιετὰς τῶν Γραικῶν, νεο-βασάλων τῆς αὐτοῦ καθολικῆς μεγαληώτιτος αὐτοκράτωρος τῶν Ῥωμαίων.

Ἐτυπώθη ἐν τῇ περιφίμῳ Κρακοβία, Ἀκαδεμῆ⁶ τῆς Σαρματίας, ἀδεία τῶν Ἡγεμόνων.

Cum licentia Superiorum, 1720.

B'

Βρίσκεται στὸ *APF - S. C., Greci, τ. 2 (1701-1756), φ. 241^v - 242^r*. Δίφυλλο. Διαστάσεις 36 x 45 (πλ.) ἑκατ. περίπου. Τὰ φύλλα εἶναι δεμένα στὸν τόμο. Γι' αὐτὸ οἱ διαστάσεις τους δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβεῖς.

1 (φ. 242^r)

2 (φ. 241^v)

Δόγμα πᾶνυ ὠφελημώτατον καὶ σωτηριό-
δες πρὸς πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύον-
τας, θεσπησθὲν καὶ στηριχθὲν παρὰ τῆς θεο-
φρουρήτου ὁμωψύχου Σοσιετὰς τῶν ὀρθοδόξων

Mandatum admodum utilissimum et salu-
tare ad omnes Christi fideles, statutum et
ratificatum ab unanimi Societate Orthodo-
xorum atque Catholicorum Graecorum, jux-

1. Ἱταλ. patente ἢ lettera patente = ἔγγραφο ποὺ κάνει γνωστὴ τὴ θέληση ἐνὸς ἡγεμόνα.

2. Ἱταλ. fisco = δημόσιο ταμεῖο.

3. Ἱταλ. lire grosse.

4. Διάβ. ἀναμφίβολον.

5. Τὸ ὄρθῳ: «Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἦτω ἀνάθεμα» (Πρὸς Κορινθίους Α', 16, 22).

τε και καθολικῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὴν ὀγδω-
κοστὴν τρίτην διαταγὴν τοῦ ἔθνους.

Φάλλαρις ὁ Γελῶν τύρανος¹, ἔθνηκός και ἀσεβείς ὢν, ὁμωλόγησεν πρὸς τὸν εὐεργέτην του Ἰσὴν ἀμοιβὴν οὐκ ἔχειν ἀποδοῦναι τὸν εὐεργετηθέντα, πόσον μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι και ἀχρῆτοι δοῦλοι, τὸ πλάσμα πρὸς τὸν πλάστην και δημιουργὸν ἡμῶν. Ὅπου δὲν φθάνει πῶς μᾶς ἔπλασε κατὰ ἰκῶνα του και μᾶς ἐστόλῃσε μὲ διάφορα θεῖα χαρίσματα, δηλαδὴ νοῦν και λόγον και πνεῦμα και τὰ λοιπά. Ἄλλὰ και μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ προτοπλάστου ἐταπεινώσε τοῦ λόγου του μέχρι θανάτου σταυρικοῦ και ἐγίνηκε κατάρρα, διὰ νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου, θησιάζωντας ἑαυτὸν διὰ νὰ μᾶς ἐνώσῃ μὲ τὸν θεὸν και νὰ μᾶς κάμῃ τέκνα θεοῦ.

Τί εὐχαρίστησιν λοιπὸν ἰσότιμον ἔχουμεν νὰ τοῦ ἀνταποδώσωμεν οἱ ἀνάξιοι διὰ τὰς τοσαύτας του και τοιαύτας τε εὐεργεσίες και χάρες, παρὰ νὰ ἐπιμεληθοῦμεν ὁ καθένας, κατὰ τὴν ἀρετὴν ὅπου τοῦ ἐχάρησεν ὁ θεός, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὸ μυστικόν του σῶμα ἀπὸ τοὺς ἀπίστους τε και ἀσεβείς, ἵνα μὴ εἰς παντελεῖ ὄλεθρον και ἀφανισμόν καταντίσῃ, πλερόνωντας δηλαδὴ τὸν κάθε χρόνον ἢ κάθε ἐνορία και κάθε μοναστήριον τριάκοντα ἀργίρια εἰς τὴν προριθήσαν ὁμώψυχον Σοσιετᾶ, κατὰ τὴν ποσότητα τῆς ἀνθρωπίνης τιμῆς τοῦ ἀτιμητοῦ, ὅπου τὴν ἐτίμησαν οἱ οἰκείοι του· ἐκεῖνοι δηλαδὴ διὰ τοὺς ὁποίους ἦλθεν νὰ χύσῃ τὸ παναγιόν του αἷμα· μείζωνα γὰρ ταύτης, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τίς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ, Ἰωάννου Κ:5, 13². Καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἀποφένεται ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρώτῃ Κ:3, 16, ἐπεὶ ἐκεῖνος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἔθηκε, και ἡμεῖς ὀφειλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι. Τίς δὲ μείζων φίλος ἡμῶν ὑπὲρ τὸν θισαντα ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν;

ta 83tiam institutionem Gentis.

Phallaris ille Geloorum tyrannus, ut pote gentilis et impius, tamen benefactori suo confessus aequalem beneficiorum collatorum regratificationem a recipiente nunquam fieri posse; cum vero haec sic audiant, quantum minus non indigni creaturaeque inutiles Patri ac Creatori Nostro. cui non sufficit, quod ad imaginem suam nos creaverit, variisque donis divinis, spiritu scilicet, ratione, sermone ac intellectu exornaverit, sed etiam post lapsum Protoplastorum, usque ad mortem Crucis sacrificando semetipsum, ut nempe nos uniret DEO et efficeret liberos ejus seseque humiliavit.

Ad reddendas grates, idonei erimus, nisi diligentiam adhibeat quilibet nostrum, juxta collatam a DEO sibi virtutem, ad liberandum mysticum Corpus eius ab impijs et infidelibus, ne ad ultimam destructionem et totalem extinctionem perveniat, solvendo scilicet singulis annis quaelibet parochia et quodlibet monasterium reliquive triginta argenteos ad praefatam unanimum Societatem, juxta quantitatem humani pretij, quo inaestimabilis a proprijs propinquissimis suis, propter quos ad effundendum pretiosum sanguinem suum venit, aestimatus est. Nam major extra hanc non datur Charitas, quam ut quis animam suam ponat pro amicis, Ioan: c. 15, v. 13. Et secundum hoc Christi dictum monet quoque Ioan. Ep. 1 sua Catholica, c. 3, 16. Cum Christus animam suam pro nobis posuit, debemus et nos pro fratribus animas nostras ponere. Quis itaque major noster amicus est, praeter illum, qui sacrificavit semetipsum pro nobis. Nos vero non animam, sed subsidium charitativum tantum ponamus, propter no-

1. Ὁ Φάλλαρις ὑπῆρξε τύρανος τοῦ Ἀκράγαντος (570-554), ὄχι τῆς Γέλας. Δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ ἀντλεῖ ὁ συντάκτης γιὰ τὰ λόγια ποὺ ἀποδίδει στὸν τύρανο αὐτόν.

2. Ἡ παραπομπὴ στὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν εἶναι ἀκριβής. Ἀντὶ 5 διάβαζε 15, ὅπως σωστά ἀναφέρει τὸ λατινικὸ κείμενο (δηλ. Ἰωάννου 15, 13). Τὸ Κ σημαίνει κεφάλαιο. Οἱ παραπομπές ποὺ ἀκολουθοῦν στὸ κείμενο εἶναι ὁρθές.

Ἡμεῖς δὲ οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὰ χρήματα μόνον θῶμεν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας καὶ τῆς ἐκείνου δόξης, ἵνα ἡ ὄντως ἀγάπη (χωρὶς τῆς ὁποίας οὐδεὶς δύναται σωθῆναι, ἀνθρωποκτόνος γὰρ ἐστὶ, κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, Καθολικῆ Πρώτῃ Κ:3, 15), ἥτις ἐστὶν ὁ θεός, φανερωθῆ ἔν ἡμῖν διὰ τῶν ἔργων πραγματικῶς, καὶ οὐ ῥηματικῶς. Οὐ γὰρ (κατὰ τὸν τοῦ φιλοσόφου ὀρισμὸν καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου) ἐκ τῶν ῥημάτων τὰ πράγματα ἀληθεύει, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων τὰ ῥήματα ἐπιβεβαιῶνται. Καὶ κατ' αὐτὸν δέ, τὸ τέλος οὐκ ἔστι γνῶσις, ἀλλὰ πράξις¹.

Διὰ τοῦτο ὅσοι ἀπὸ τοὺς βαπτισθέντας εἰς Χριστὸν καὶ ἐνεδείσαντο αὐτόν, ὅποιας δὴποτε εἶεν τάξεως ἢ βαθμοῦ, ἂν εἶναι βέβαια πραγματικῶς Χριστιανοί, ἅς κάμουν ἀπροφασίστως ὡς γράφομεν, ἐντελομεθὰ τε καὶ δεόμεθα, μηδαμῶς ἀθετήσαντες ἢ παραβλέψαντες προφασιστικῶς ταύτην τὴν σωτηριῶδει καὶ ἐποφαιεστάτην (sic) ἐντολήν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιστηριζάτοσαν καὶ ἐπιβεβαιώσατοσαν αὐτὴν ἀπλῶς ἅπαντες πραγματικῶς ῥητῶς δὲ ἐκείνοι, πρὸς οὓς ἀνείκει καὶ συνδῆνει, ὁτινες ἐπαγγέλονται διαδόχους εἶναι τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Σωτῆρος, κατὰ τὴν ἐναχῶς² θεῖφθογον φωνήν, Ἰωάννου Κ:10, 11 : Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Εἰ μὲν οὖν ὄντως ποιμένες εἰσίν, οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὰ χρήματα μόνον θῆτοσαν, ἵνα μὴ τοῦ σατανὰ μισθοτοὶ προσαγορευθῆσονται ἔν τε τῷ

stram salutem et ejus gloriam, ut sic vera charitas (sine qua nullus salvari potest, homicida enim est juxta Ionanem (sic) Evangelistam Ep. 1. Cath. : c. 3, v. 15) quae est ipse DEVS, per opera realiterque in nobis appareat, non tantum verbaliter ; nam juxta terminum philosophi et rectae rationis, non ex verbis res verificantur, sed ex rebus verba certificantur. Et sic, secundum illum, finis non est cognitio vel scientia, sed mera praxis et actio.

Quicumque igitur baptizati in Christo et induerunt enm, cujuscunque sint status aut dignitatis, si non nominatenus solum, verum etiam re ipsa volunt esse Christiani, faciant, rogamus, sine ullo excusationis praetextu, quae scribimus. Neutiquam spernentes et respuentes hoc salutare et utile Mandatum, quinimo potius universi et singuli illud confirmando, non tantum verbis, sed etiam facto ratum et aequum habeant ; juxta sess. 6 Conc. Later. V. sub Julio II. et Leone X. celebrati anno 1513, et in Conc. IV. sub Innocentio III. anno 1215 celebrati, et juxta decret. IV. sessione 3, Vienen. Con. anno 1311³. Specialiter autem illi, ad quos directe spectat et collimat, qui dicuntur esse successores Apostolorum atque Salvatoris, juxta sequentem DEI sonum : Bonus Pastor animam suam

1. Ὁ φιλόσοφος ποὺ δὲν ἀναφέρεται εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης. Τὸ ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο του Ἡθικ. Νικομ. Α' 1 (p. 1095 a, 5-6). Τὴν ὑπόδειξη ὀφείλω στὸν συνάδελφο κ. Σπ. Κυριαζόπουλο, τὸν ὅποιον εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ θερμά.

2. Οἱ παραπομπές αὐτές σὲ συνόδους ἀποκλειστικὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας παραλείπονται στὸ ἐλληνικὸ κείμενο. Τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων αὐτῶν βλ. στοῦ *Joannes Dominicus Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, τ. 32, Parisiis 1902 (ἐπανάκδοση), στ. 658 (γιὰ τὴν ἕκτη συνεδρία τῆς πέμπτῃς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ στὰ 1513), τ. 22, Parisiis 1903, στ. 953 κ. ἑ. (γιὰ τὴν τετάρτη σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ στὰ 1215) καὶ τόμ. 25, στ. 367 κ. ἑ. (γιὰ τὴν σύνοδο τῆς Βιέννης στὰ 1311). Οἱ παραπομπές τοῦ κειμένου μας δὲν βρίσκουν ἀνταπόκριση στὰ παραπάνω πρακτικὰ. Δὲν εἶναι σαφές ἐξ ἄλλου γιὰ ποιο θέμα ἀκριβῶς ὁ συντάκτης κάνει αὐτές τις παραπομπές.

3. ἐναχῶς : ἔχει δυὸ ἔννοιες : α) κατὰ ἓνα τρόπο, ἐνιαίως, β) κατ' ἑννέα τρόπους (βλ. λ. στοῦ Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*).

δικαστηρίῳ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν τῷ Ἱεροσολυμαίῳ¹. Καὶ ἐπομένως τε ὅσοι ἠθέλασιν ἀθετήσαι καὶ παραβλέψαι προφασιστικῶς τὸ παρὸν ἐποφελέστατον καὶ σωτηριώδες δόγμα, ὁμοίως καὶ οἱ μὴ συνεργήσαντες καὶ συνδραμῶντες ἔργῳ τε καὶ λόγῳ εἰς τὸν προκειμένον σκοπὸν, νὰ ἔχουσι πρότον μὲν αὐτὸν τὸν σταυροθέντα δ' ἡμᾶς υἱὸν καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ ἀντίδικον ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὡσάν τὸν Ἄννα καὶ Καϊάφα, καὶ αὐτὸν τὸν προδότην Ἰούδαν, καὶ δεύτερον, ἐν τῷ παρῶντι αἰῶνι θέλουσι πληρώσει οἱ τοιοῦτοι εἰς τὸν οἰκεῖον καιρὸν τὴν καθήκουσαν τιμορίαν μὲ τὸ αἷμα τους, κατὰ νόμους πολιτηκούς καὶ κατὰ τὴν δωδεκάτην καὶ εἰκοστὴν ἔκτην διαταγὴν τοῦ ἔθνους, καὶ νὰ ἐξαλείπεται τὸ ὄνομά τους εἰς γενεὰς γενεῶν, καθὸ ἀσεβεῖς καὶ ψευδόχριστοι, μαμωνισταὶ καὶ μισθοτοὶ τοῦ Ἀντιχρίστου.

Καὶ πρὸς τούτοις δὲ αἰσχινέσθωσαν πάντες ἐκεῖνοι, οὓς ἔδει φροντίζεῖν περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς σωτηριώδους πίστεως κατὰ τὸ τριπλοῦν αὐτῶν ἄφευκτον χρέος, καὶ αὐτοὺς δὲν τοὺς μέλει μήτε τοὺς κόβγη καθόλου, ὡσάν νὰ ἦταν χημέρα ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ, καθὸ ἀσεβεῖς καὶ ὑπερασπησθαὶ τῶν ἀπίστων, οἵαπερ προκαταρκτικὴ καὶ αἰτιατικὴ αἰτία τῆς ἡμῶν ἐχμαλοσίας καταδουλώσεώς τε καὶ ἐξαλείψεως, ἦσαν ἀνέκαθεν καὶ εἰσιν, ἕνεκεν τῆς αὐτῶν ἐωσφορικῆς φιλοδοξίας ἐναντίον τοῦ Θεοῦ δόγματος, Μάρκ. Κ:10, 42 καὶ 4², καθὸ φιλοπροτεῦωντες διοτρεφεῖς, τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν τοὺς ἐμπωδίζει, παρὰ ἡ λυσισασμένη φιλαργηρία τῆς πλεονεξίας καὶ φιλοδοξίας των, οἱ ὅποιοι

ponet pro ovibus, Ioann. 10, v. 11. Si igitur quis re ipsa Pastor et ovium Christi custos est, non animam hac in necessitate, set tantum subsidium charitativum ponat, pro iisdem volumus, ne sathanae mercenarius, quam in Tribunali Graeciae, tam in Sacro Paganismo¹ infelix audiat. Secus vero consecutive, quicunque excusando sese huic salutare et utilissimo operi contradixerit, similiter et hi, qui non cooperantur, neque concurrunt verbis aut quocumque modo rebus ad praefatum scopum, habeant ideo primo Ipsum Filium DEI pro nobis Crucifixum et Verbum ejus Sanctum in tremendo novissimae diei Iudicio adversum et contrarium, velut Annas et Caiphas, ipseque proditor Iudas; secundo, luat suo tempore praesenti in hoc saeculo dignas meritorum paenas, in proprio sanguine, juxta legem civilem secundumque institutionem 12 et 26 Gentis, et extinguetur nomen illorum à generatione in generationem, tanquam impiorum, pseudo-christianorum, mamonistarum et mercenariorum sathanae.

Et insuper erubescant omnes illi, qui debebant libertatem salvificae Fidei Christianae curare, juxta inevitabile triplex illorum debitum, qui nullo modo curant vel cogitant, quasi esset chymera christiana fides, tanquam infideles et impij et fautores infidelium, quos nullus impedit ad hoc curandum, nisi avaritia ambitionis illorum, qui non sufficit quod non prosunt, sed tamen obesse non possunt, juxta Salvatoris ad Pharisaeos redarguitionem, Math. cap. 23, v. 13: Illi enim non intrant, nec introeuntes sinunt intrare, qualis est proditor Dionisius Rufus² et perjurus Moyses Belgradiensis similesque eis. Et quidem non mirum, juxta Apostolum,

1. Ἡ λέξη δὲν ἀναφέρεται στὰ γνωστὰ λεξικά (Du Cange, Ἑρρίκου Στεφάνου, Δημητράκου). Καὶ τὸν λατινικὸ ὄρο (Sacrus Paganismus ἢ Sacropaganismus) δὲν τὸν βρῆκα στὰ λεξικά τῆς μεσαιωνικῆς λατινικῆς (Du Cange, J. F. Niermeyer).

2. Στὸ λατινικὸ κείμενο δὲν ἀναφέρεται ἢ εὐαγγελικὴ παραπομπή. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο εἶναι πρὸ ἀνεπτυγμένο στὸ μέρος αὐτὸ ἀπ' ὅ,τι τὸ λατινικόν.

3. Στὸ λατινικὸ κείμενο διάβ. Rus(s)us ἀντὶ Rufus. Ἡ δραστηριότητα τοῦ Διονυσίου Κοκκίνου, εἰς βάρος μάλιστα τῶν συμπατριωτῶν του, δὲν μοῦ εἶναι γνωστή.

δὲν φθάνει πῶς δὲν ὠφελοῦσι, ἀλλὰ νὰ ἐμπωδῆ-
σουσι καὶ νὰ βλάψουσι μὲ τὴν χάριν τοῦ γέρου
διαβόλου δὲν ἀπολείπουσι, κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆ-
ρος πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἔλεγχον, Ματθ. Κ:23,
13: αὐτοὶ γὰρ οὐκ εἰσέρχονται καὶ τοὺς εἰσερχο-
μένους κολήουσιν, ὡς καθὼς ὁ ἐπίορκος προδό-
της Διονύσιος ὁ Κόκινος¹ καὶ ὁ Βελιγραδῆας
Μωησῆς² καὶ οἱ ὁμοιοὶ τους. Καὶ οὐ θαυμα-
στόν, κατὰ τὸν σοφὸν ἀρχηγέκτων, διδάσκα-
λον τῶν ἔθνῶν, πρὸς Κορινθίους δευτέρα Κ:11,
14, αὐτὸς γὰρ ὁ σατανὰς (φησί) μετασχηματί-

2 Corinth. c. 11, v. 14 et 15. Ipse enim, inquit,
satanas transformatur in angelum lucis, non
magnum itaque, si et servi ejus, tanquam mi-
nistri justitiae transformantur, quorum finis
erit secundum opera ipsorum.

1. Βλ. προηγούμενη σ. σημ. 3.

2. Πρόκειται γιὰ τὸν μητροπολίτη Βελιγραδίου Μωϋσῆ Petrović, ὁ ὁποῖος θὰ ἀναλάβῃ τὴ μητρόπολη αὐτὴ μετὰ τὴν ἴδρυσή της, ὅστερ' ἀπὸ ἔγκριση τοῦ αὐτοκρά-
τορα Καρόλου ΣΤ', τὴν 10 Σεπτεμβρίου 1718 : βλ. *Djoko Šlijeperović, Istoriija srpske pravoslavne crkve*, τ. 1, Minhen 1962, σ. 399. Τὴ βιβλιογραφικὴ ὑπόδειξη ὀφείλω στὸν ἀγαπητὸ φίλο κ. Ἰ. Παπαδριανόν. Στὰ 1726 στὸ πρόσωπο τοῦ Petrović ἐνάντιαι ἢ μητρόπολη Βελιγραδίου μὲ τὴ μητρόπολη Καρλοβικίαν (Κάρλοβατς) : βλ. Ἰωάννου Χ. Ταρνανίδου, Τὰ προβλήματα τῆς μητροπόλεως Καρλοβικίαν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ ὁ Jovan Rajić (1726-1801), Θεσσαλονίκη 1972 (παράρτημα ἀριθμ. 10 τοῦ ΙΖ' τόμου τῆς Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Παν/μίου Θεσ/νίκης), σ. 34-35, 49, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ὁ Μωϋσῆς Βελιγραδίου πρέπει νὰ ἀντιδιαστέλλεται μὲ τὸν Μωϋ-
σῆ Rajonić, «πατριάρχη» Πεκίου, τὴν ἴδια ἐποχὴ (1712-1726). Γι' αὐτὸν βλ. *Šlijeperović*, ἔ. ἀ., σ. 378-379 καὶ Ἀθανασίου Ἀγγελοπούλου, Ἡ σερβικὴ ὀρθόδοξος Ἐκ-
κλησία, στὸν τόμ. Ὁ κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 259. Σύμ-
φωνα μὲ τὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ, ὁ Petrović δὲν φαίνεται νὰ εἶχε κα-
λὲς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς Αὐστρουγγαρίας. Πραγματικὰ γνωρίζουμε ὅτι
στὰ 1725 ὁ Petrović θέλησε νὰ ὑπαγάγῃ στὴν πνευματικὴ του δικαιοδοσίᾳ τὸ
παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς Βιέννης καὶ νὰ
ἐπιβάλλῃ τὴ μνελα τοῦ δικοῦ του ὀνόματος στὶς ἱερὲς τελετὲς ἀντὶ τοῦ οἰκουμεικοῦ
πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ἐπιδιώξεις του αὐτὲς προκάλεσαν ἔντονος ἀντι-
δράσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης : βλ. *Σωφρονίου (Εὐστρατιάδου)*, μητροπολίτου
Λεοντοπόλεως, Ὁ ἐν Βιέννῃ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, «Ἐκκλη-
σιαστικὸς Φάρος» 7 (1911), σ. 11-12. Σὲ ἐκτενῆ «προτροπικὴ κλήρω καὶ λαῶ Βε-
λιγραδίου Σερβίας», ἐξ ἄλλου, τοῦ οἰκουμεικοῦ πατριάρχη Παΐσιου Β' (1726-1732),
ποὺ χρονολογεῖται στὰ 1727, ἀναφέρονται «σκανδαλα καὶ φιλονεικία καὶ ἀλληλο-
μαχία τινὲς μεταξὺ τῶν εἰς τὰ αὐτόθι εὕρισκομένων χριστιανῶν *Ρωμαίων πραγμα-
τευτῶν* καὶ τοῦ κατὰ τὸπον Ἀρχιερέως πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μπελιγραδίου...
Μωϋσῆ Πέτροβιτς...». Στὸ ἴδιο ἔγγραφο ὡστόσο ὑπογραμμίζεται ὅτι οἱ Ἕλληνας
ἐμποροὶ ἀπεκατέστησαν τὶς σχέσεις τους μὲ τὸν Petrović : βλ. *Καλλινίκου Δελικάνη*,
Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος Γ', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 690-698. Θὰ ἤ-
θελα νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ ἐδῶ τοὺς φίλους κ.κ. Ἀθ. Ἀγγελόπουλον καὶ Ἰ.
Παπαδριανόν, γιατί μὲ τὶς συζητήσεις ποὺ εἶχαμε μὲ βοήθησαν νὰ καταλήξω στὶς
παραπάνω διαπιστώσεις. Οἱ διαφωνίες πάντως τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων μὲ τὸν Βε-
λιγραδίου Μωϋσῆ ἐπισημαίνονται καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1725-1727, μιὰ ποὺ τὸ κείμενο
μας εἶναι τοῦ 1720.

ζεται εἰς ἄγγελον φωτός, 15¹: Οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

Ἐπιστάται τοῦ ἔθνους καὶ πάντες οἱ ἀνακαινησταί.

Ἐτυπωθῶθη ἐν Βασιλέα προτροπῇ καὶ ἀδεία τῶν Ἡγεμόνων.

Cum licentia Superiorum, 1720.

Procuratores Gentis et omnes Restauratores.

Cum licentia Superiorum
Editum Basileae 1720.

1. Ὁ ἀριθμὸς δηλώνει τὸν στίχο τοῦ κεφαλαίου 11 τῆς δευτέρας πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς.

LA «SOCIÉTÉ DES GRECS» SOUS L'EMPIRE DES HABSBOURG (1720)

R é s u m é

Les «Compagnies» commerciales grecques se sont multipliées en Europe Centrale au cours du dix-huitième siècle, notamment après la conclusion du traité de Passarowitz (1718) et la patente accordée par Charles VI (1719). L'auteur fait observer que, en dépit de la richesse de la documentation sur l'implantation locale de diverses confréries de ce type, l'on ne disposait à ce jour d'aucune information au sujet d'une confrérie réunissant tous les commerçants qui exerçaient leur profession à l'étranger.

Grâce à deux documents imprimés en 1720, le premier en Cracovie et le second à Bâle, il est maintenant loisible de prouver que la fondation de la «Société des Grecs» remonte à une date très proche de celle de la conclusion du traité de Passarowitz. Ladite société visait à rassembler tous les commerçants grecs qui vivaient dans l'empire des Habsbourg, sans tenir compte de l'origine de ses membres et de la foi professée par ceux-ci.

Les deux imprimés qui font l'objet de cette étude sont conservés aux Archives de la Propaganda Fide de Rome (série S. C. - Greci, vol. II). D'après leur contenu, la «Société» avait des statuts approuvés par les autorités et visait des objectifs à la fois économiques, religieux et nationaux. Les représentants de la Communauté, dont les noms restent inconnus, portaient le titre de «Surveillants de la Nation».

Sur la foi d'une lettre inédite adressée de Cracovie le 6 août 1720 et conservée aux archives susmentionnées, l'auteur incline à admettre qu'un certain Stéphane Séraphin Pogonatos a joué un rôle prépondérant dans la fondation de la «Société».